

Asia: VN/19196/2024

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto hallituksen esityksestä Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamiseksi

Johdanto

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi Suomen Akatemiasta annettua lakia. Tavoitteena on selkeyttää Suomen Akatemian hallinnollisia rakenteita, vahvistaa Akatemian hallituksen strategista työskentelyä sekä tukea Akatemian toimintaa niin, että se vastaa paremmin tutkimuksen tekemisen viimeaikaisiin muutoksiin ja pystyy reagoimaan joustavammin tutkimusrahoituskentän tarpeisiin ja muutoksiin. Esityksen tavoitteena on lisäksi, että Akatemia huomioisi tehtäviään hoitaessaan Suomen kansallisen turvallisuuden ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset ja että suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden.

Helsingin yliopiston lausunto

Yliopisto painottaa, että Suomen Akatemian asiantuntijaorganisaation päätehtävä on lain mukaan tieteellisen tutkimuksen ja tutkimuksen tekemisen edellytysten turvaaminen. Lausunrossamme nostamme esille asioita, jotka voivat vaikuttaa päätehtävän toteuttamiseen.

Lausunto on jäsennetty hallituksen esityksen mukaisesti. Alakohdat, joista Helsingin yliopisto ei lausu, on jätetty pois ilman eri mainintaa.

Tehtävät / kansallinen turvallisuus

”Pykälään lisättäisiin uusi 2 momentti, jonka mukaan tehtäviään hoitaessaan Akatemian tulisi ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset. Lisäyksen tavoitteena on, että suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden.”

Periaate ja tavoite on perusteltu, myös yliopiston näkökulmasta. Esitys on myös linjassa EU-neuvoston tutkimusturvallisuuden suositusehdotusten (2024/0012 (NLE)) kanssa. Samanaikaisesti kansalliseen turvallisuuteen liittyvä tutkimus on nyt ja myös tulevaisuudessa tärkeä tutkimuksen kohde, johon on hyvä panostaa, kunhan huolehditaan riittävästä riskienhallinnasta.

Olennaista on, miten lakiesityksessä Suomen Akatemialle kohdennettava vastuu pantaisiin toimeen. Tästä ei lakiesityksessä ja perusteluissa ole kirjauksia.

Seuraavat asiat on varmistettava

- Riittävien resurssien ja osaamisen varmistaminen Akatemiassa. Suomen Akatemia ei ole turvallisuusviranomainen.
- Tutkimusturvallisuuden arviointia ja hallintaa koskevan prosessin selkeyttäminen ennakoivasti rahoitushakujen yhteydessä. Komission ehdotuksessa puhutaan rahoitettavien hankkeiden arvioinnista, ei kaikkien hakemusten.
- Tutkimusturvallisuutta koskevan vastuunjaon selkeyttäminen Akatemian, hakijan sekä hakijan taustaorganisaation (esim. Helsingin yliopiston) välille tutkimusturvallisuuteen liittyvien riskien arvioinnissa ja hallinnassa.
- Poikkihallinnollinen yhteistyö Akatemian työn tukemiseksi, erityisesti ministeriöiden ja turvallisuusviranomaisten kanssa.
- Mahdollisuus tehdä jatkossakin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan myös kriittisesti suhtautuvaa tutkimusta (vrt. akateeminen vapaus). Tutkimuksen tehtävä ei ole ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten tukeminen.
- Mahdollisuus tehdä jatkossakin tutkimusta poliittisesti haastavissa ympäristöissä ja tällaisissa sijaitsevien yhteistyökumppanien kanssa. Olennaista pitää olla tutkimustoiminnan riskien hallitseminen, ei mustien (maa)listojen tms. luominen.
- Mahdollisimman suuri avoimuus tutkijoille ja tutkijoiden taustaorganisaatioille mahdollisten tutkimusturvallisuuteen liittyvien kielteisten rahoituspäätösten perusteista.

Esityksessä maininta "Esitettyjen muutosten tukemana Akatemia voi kuitenkin ohjeistaa kansainvälisiä arvioitsijoita huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat tieteellisen laadun arvioinnin ohella" on hyvin ongelmallinen: Miten hyvin kansainvälisten arvioitsijoiden voidaan olettaa pystyvän huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat? Muista maista tulevilta asiantuntijoilta voidaan edellyttää korkeintaan kriittisen aiheen tunnistamista, minkä jälkeen voitaisiin edellyttää tutkimusorganisaatiota tekemään tarvittavat riskienarvioinnit ja toimet. Tämä saattaisi tarkoittaa ehdollisia rahoituspäätöksiä.

Kuten esityksessä mainitaan, Opetus- ja kulttuuriministeriö tulosohjaa Suomen Akatemiaa. Ministeriö ei puutu Akatemian rahoituspäätöksiin eikä ohjaa niitä ja turvallisuuden huomioimista ei ole perusteltua toteuttaa osana tulosohjausprosessia. Ministeriön tulisi kuitenkin tukea ja ohjata Akatemiaa asiassa, vaikka tuki ei liittyisi tulosohjaukseen. Akatemian on saatava tukea myös muilta ministeriöiltä ja turvallisuuteen liittyviltä viranomaisilta.

Suomen Akatemia ei ole muissakaan tutkimustoimintaan liittyvissä asioissa ottanut vastuuta tutkimuksen toteuttamisesta, eikä sitä voi Akatemialta edellyttääkään: tutkijalla ja tutkijan taustaorganisaatiolla (yliopisto) on ymmärrys tutkimuksen teon kontekstista ja kokonaisuudesta. Vastuunjako voisi turvallisuudenkin osalta olla siten, että Akatemia edellyttää taustaorganisaatioilta riskien arviointia ja niiden pohjalta riskienhallinnan suunnittelua ja toteuttamista. Käytännön toteutus jäisi yliopiston ja sen tutkijoiden vastuulle.

Hallitus

Toimikuntien ja STN puheenjohtajien läsnäolo-oikeus kokouksissa esitetään poistettavaksi

Esityksessä viitataan vuonna 2014 tehtyyn uudistukseen. Tuolloin uudistettiin Suomen Akatemian hallituksen kokoonpanoa ja hallinnollista rakennetta liikkumavaran lisäämiseksi ja rahoituksen painopisteiden aiempaa nopeamman muutoksen mahdollistamiseksi. Esitystä toimikuntien ja STN puheenjohtajien läsnäolosta luopumisesta voidaan samoin perustein pitää perusteltuna seuraavana askelena.

Tieteelliset toimikunnat ja tutkimusinfrastruktuurikomitea

"Yhtenäinen nimittämiskäytäntö selkeyttäisi prosesseja, joilla tiedeyhteisön edustajia tavoitellaan luottamuselinten jäseniksi ja vähentäisi jääviysongelmia, kun edustajat olisivat tutkijoita, eivät organisaatioidensa ylintä johtoa."

Prosessien selkeyttämisestä voimme olla pitkälti samaa mieltä. Samoin yliopisto pitää hyvänä, että tutkimusinfrastruktuurit tuodaan Suomen Akatemian toiminnassa samalle tasolle muun tutkimustoiminnan kanssa.

Tutkimusinfrastruktuurien ja niiden rahoittamisen luonne on Suomen Akatemian muihin rahoitusinstrumentteihin verrattuna erilainen tavoilla, jotka vaikuttavat aiemman komitean ja esitetyn uuden toimikunnan työhön. Tutkimusinfrastruktuureita rahoittamalla tehdään päätöksiä, joilla on pitkäaikainen vaikutus tutkimuksen painoaloille kansallisesti ja näin tutkimuspolitiikan suunnalle. Tutkimusinfrastruktuurien elinkaari on myös merkittävästi useimpia Suomen Akatemian tutki-mushankkeita pidempi ja niihin liittyvät yliopistotason sitoumukset merkittäviä. Pitkällä aikavälillä isäntäorganisaatio maksaa tyyppillisesti 90% tutkimusinfrastruktuuriin liittyvistä kuluista.

Päätöksenteon näkökulmasta tärkeää on, että toimikunnassa on riittävä organisatorinen ja taloudellinen ymmärrys suurista infroista ja niiden pitkästä elinkaaresta ja kustannuksista sekä kansallisesta edusta ja tehokkaasta yhteiskäytöstä.

Infrastruktuurihankkeissa hakijana on organisaatio (yliopisto) ja päätöksenteossa on nykyisinkin tieteellisen ja tieteenalaperusteisen eksellenssin ja toteutettavuuden rinnalla huomioitava niin kansalliset kuin isäntäorganisaatioiden strategisen tason linjaukset. Vain osa tällaisesta tiedosta on sisällytettävissä hakemuksiin siten, että se voidaan huomioida toimikunnassa. Nykyisessä mallissa rehtoraattiin kuuluvat tutkimusinfrastruktuurikomitean jäsenet edustavat tätä näkemystä. Rehtoraatin esteellisyyden ongelma on toki todellinen.

Mikäli toimikunnan jäsenet vaihtoehtoisesti valitaan tieteellisten toimikuntien jäsenten tapaan eri alojen tieteellisinä asiantuntijoita, kohdistuu heidän näkemyksensä ja osaamisensa pääosin aloille, joilla heillä on oma tieteellinen kompetenssi. Jos toimikunnassa on päätettävänä kansallisten, eri tieteenaloja tukevien infrastruktuurikonsortioiden osallistuminen kansainvälisiin tutkimusinfrastruktuureihin, voidaan tällaista jäsentä tiukasti tulkiten pitää esteellisenä edustamansa isäntäorganisaation lisäksi hänen edustamansa tutkimusalan näkökulmasta.

Toimikunnan jäsenten valintaperusteissa ja -prosesseissa on ehdottomasti huomioitava yliopistojen edustus siten, että organisaatioiden strategisen aikajänteen näkökulma voidaan ottaa huomioon niin toimikunnan päätöksenteossa kuin perusteluissa viitatussa strategisessa suunnittelussa (tutkimusinfrastruktuurikomitean arviointi, OKM 2013:12: "Kehittämisehdotuksiksi nostetaan muun muassa tutkimusinfrastruktuuritoiminnan rahoituksen vahvistamisen ja jäsenistön työn keskittämisen entistä vahvemmin strategiseen suunnitteluun.")

Työnantajan velvollisuudet

Yliopisto kannattaa esityksen mukaisesti 9 §:n 1 ja 2 mom. poistamista.

Sari Lindblom

Rehtori

Anssi Mälkki

Johtaja, vastuvalmistelija

Mälkki Anssi

Helsingin yliopisto - Rehtori Sari Lindblom on hyväksynyt ja allekirjoittanut lausunnon HY:n järjestelmässä.